

Siber Zorbalık Tehlike Düzeyi Ölçeğinin Ortaokul ve Lise Formlarının Geliştirilmesi

Development of Secondary School and High School Forms of The Cyberbullying Threat Level Scale

Melike KAVUK KALENDER^a, Şanser BULU^b, Hafize KESER^b

^a*Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye*

^b*Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, Ankara, Türkiye*

Öz

Bu araştırmada, siber zorbalık olaylarına mağdur, zorba veya tanık olarak dâhil olan öğrenciler açısından siber zorbalık tehlike düzeyi ölçeğinin ortaokul ve lise formlarını geliştirilmek amaçlanmıştır. Araştırmada 304 ortaokul ve 296 lise öğrencisinden veri toplanmıştır. Formlarla ilgili olarak kapsam geçerliği ve dil geçerliği uzman görüşüyle; yapı geçerliği ise açımlayıcı faktör analizi yapılarak sağlanmıştır. Ölçeklerin güvenilirliğini test etmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır; madde güvenilirliklerini test etmek için ise madde-toplam korelasyonları hesaplanmıştır. İlk psikometrik bulgularının geçerli ve güvenilir olduğu belirlenen ölçek formlarının her biri üç temel boyuttan (mağduriyet, zorbalık ve tanıklık); her temel boyut ise üç alt boyut (sorunun yaşanma sıklığı, algılanan ciddiyet düzeyi, hissedilen olumsuz etki düzeyi) ile 17 maddeden oluşmuştur.

Abstract

The aim of this research is to develop the secondary and high school forms of the cyberbullying threat level scale for students who are cyberbullying victims, bullies or witnesses. Data were collected from 304 middle school and 296 high school students. Content validity and linguistic validity were established by expert review and; construct validity was established by exploratory factor analysis. Cronbach Alpha analysis was performed to test the internal consistency reliability coefficient of the scales; Item-total correlations were calculated to test item reliability. Each of the scales with three basic dimensions (victimization, bullying and witnessing); three sub-dimensions (frequency of experiencing the problem, level of perceived seriousness, level of negative effect felt) and 17 items found to be valid and reliable by the first psychometric findings.

Anahtar Kelimeler

siber zorbalık
siber zorbalık tehlike düzeyi
ortaokul,
lise
siber zorbalık ölçeği

Keywords

cyberbullying
cyberbullying threat level
middle school
high school
cyberbullying scale

Extended Abstract

Cyberbullying was defined by researchers as open and deliberate aggression behaviors exhibited by through information and communication technologies. Secondary and high school students are at high risk for both real-life bullying and cyber bullying (Kowalski et al., 2014). On the other hand, researchers have suggested that the prevalence of cyberbullying is lower than that of real-life bullying (Hinduja & Patchin, 2008; Modecki et al., 2014). Cyber bullying has more permanent negative effects on the individuals than real life bullying cases. The effects of cyberbullying can be more serious and more devastating than the effects of real bullying, due to their unique characteristics such as identity concealment, increased ruthlessness with reduced online restrictions, time and space independence, the number of potential participants, the absence of verbal cues and permanence of content (Bauman & Yoon, 2014; Gati et al., 2002). The level of danger that the cyberbullying causes is different, depending on what role a person was involved in, the intervention method, the support system, perceptions of the students about their experience are also important factors affecting the level of danger perceived. Individuals perceive the severity or threat of bullying behavior according to how likely they or others may be harmed (Chen et al., 2015). For example, if the identity of the bully is not known it can lead to a more dangerous perception of bullying (Mishna, Saini and Solomon, 2009).

Research and expert opinions show that, so far, the danger level of cyberbullying events was measured only by the frequency of cyberbullying incidents. For example, in a study conducted by Kavuk (2016) with 2586 educators, it was found that educators who had only one or two cyberbullying events in their schools did not appear to perceive cyberbullying to be a serious problem in their school; it has been determined that educators who have experienced more cyberbullying cases in their schools regard cyberbullying as a bigger threat. However, evaluating together factors such as the frequency of events, the level of perceived seriousness, and the level of negative effects left on students will lead to more concrete conclusions about the threat level of cyberbullying. In this research, it was aimed to develop a measurement tool to determine the level of cyber bullying threat in terms of students who were victims, bully or witnesses to bullying events. The study covers the validity and reliability studies of two scales for secondary school and high school students.

Data were collected from 600 students, 304 of which were middle school and 296 were high school students. Each scale consisted of three basic dimensions (victimization, bullying and witnessing); each basic dimension consisted of three sub-dimensions (frequency of experiencing the problem, level of perceived seriousness, level of negative effect felt), and 17 items. Scales' content validity and linguistic validity was established by expert opinion; and construct validity was tested by exploratory factor analysis. To calculate the internal consistency reliability coefficient of data collection tool Cronbach Alpha analysis was used. To test item reliability total item-total correlations and a t-test was used to compare the item scores of the lower 27% and upper 27% groups that were formed according to total test scores. All analyzes were performed separately for secondary and high school forms.

The goodness of fit of both scales for factor analysis was examined by Kaiser-Mayer-Olkin and Bartlett Sphericity tests. The common variances of all the items were found to be within the limit values of the secondary school form of the Cyberbullying Threat Level Scale. The total variance explained by the factors in the single factor was 53.683% in victimization dimension, 57.004% in bullying dimension and 48.411% in witnessing dimension. In the line charts of the basic dimensions (Appendix 2), a steep decline was observed after the first factor. It can be concluded that each basic dimension of the scale can be grouped under one factor. According to the results of the reliability analysis of the secondary school form of the scale, the Cronbach Alpha coefficients were determined as 0.940 for the victimization dimension, 0.952 for the bullying dimension and 0.929 for the witnessing dimension. In order to test item reliability, the item total correlations were calculated. For all the items of the victimization dimension, the item total correlations change between 0.49 and 0.81 and the t values were significant; Item total correlations of all items in the bullying dimension ranged from 0.56 to 0.81 and the t values were significant; item total correlations of all items in the witnessing dimension were between 0.48 and 0.75 and the t values were significant.

As a result of the factor analysis of the high school form of the Cyberbullying Threat Level Scale, it was seen that the common variances of all the items were within the limit values. The total variance explained by the factors in the single factor was 51.908% in victimization dimension, 56.654% in bullying dimension and 52.778% in witnessing dimension. In the line charts of the basic dimensions (Appendix 2), a steep decline was observed after the first factor. It can be concluded that each basic dimension of the scale can be grouped under one factor. According to the results of the reliability analysis of the secondary school form of the scale, the Cronbach Alpha coefficients were determined as 0.939 in victimization dimension, 0.952 in bullying dimension and 0.940 in witnessing dimension. In

order to test item reliability, the item total correlations were calculated, item total correlations changed between 0.54 and 0.78 and t values are meaningful; the item total correlations of all items in the bullying dimension ranged from 0.59 to 0.78 and the t values were significant; item total correlations of all items in the witnessing dimension were between 0.48 and 0.75 and the t values were significant.

The first psychometric findings of secondary and high school forms Cyberbullying Threat Level Scale showed that scales were valid and reliable. The use of these data collection tools on different sample and sample sizes will increase the usefulness of these scales.

1. Giriş

Genel olarak siber zorbalık, sanal ortamlarda veya cep telefonu kullanılarak, kasıtlı ve sürekli olarak birine zarar vermek amacıyla gerçekleştirilen tehdit, taciz, korkutma, hakaret, sanal yalancılık, vb. davranışlar olarak tanımlanabilir. Bireyler siber zorbalık olaylarına çeşitli şekillerde dâhil olabilmektedir. Başkalarına karşı siber zorbalık davranışı sergileyerek ‘siber zorba’; bu tür bir davranışa maruz kalarak ‘siber mağdur’; bir siber zorbalık olayını dışardan izleyerek de ‘tanık’ olunabilmektedir.

Okullardaki teknoloji kullanımı arttıkça, öğrencilerin teknolojiye erişimleri hızlı ve kolay olacağından, siber zorbalığın da günden güne yaygınlaşması kaçınılmazdır (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Yılmaz, 2011). Araştırmacılar, ortaokul ve lise çağındaki öğrencilerin hem gerçek yaşam zorbalığı hem de siber zorbalık konusunda yüksek risk grubunda olduklarını ifade etmişlerdir (Kowalski, Giumetti, Schroeder ve Lattanner, 2014; Pabian ve Vandebosch, 2015; Slonje, Smith ve Frisen; 2013). Ortaokul ve lise çağındaki öğrencilerle, siber zorbalığın yaygınlığını belirlemeye dönük yapılan araştırmalar bunu kanıtlar niteliktedir. Örneğin Amerika’da yapılan bir araştırma, yaşları 11-18 arasındaki 4400 öğrencinin %20’sinin siber mağdur, yaklaşık %20’sinin siber zorba ve yaklaşık %10’unun hem siber zorba, hem siber mağdur hem de siber zorbalık tanığı olduklarını göstermiştir (Hinduja ve Patchin, 2010). Mishna, Kassabri, Gadalla ve Daciuk (2012), Kanada’da 2186 ortaokul ve lise öğrencisi ile yaptıkları çalışmada, öğrencilerin yaklaşık yarısının (%49.5) siber mağdur, %33.7’sinin ise siber zorba olduğunu tespit etmişlerdir. Selkie, Fales ve Moreno (2015), 10-19 yaşları arasındaki bireylerle gerçekleştirilen 139 yaygınlık araştırmasının meta analizi sonucunda; öğrencilerin siber zorbalık yapma oranlarının %1 ile %41 arasında; siber mağduriyet yaşama oranlarının %3 ile %72 arasında; hem siber zorba hem de siber mağdur olarak siber zorbalığa dâhil olma oranlarının ise %2.3 ile %16.7 arasında değiştiğini belirlemişlerdir. Türkiye’de yapılan bir yüksek lisans tez çalışması kapsamında, 12-18 yaş arası ergenlerden toplanan veriler, katılımcıların % 21.7’sinin siber zorbalığa dâhil olduklarını göstermektedir (Burnukara, 2009). 14-18 yaş arasındaki 276 lise öğrencisi üzerinde yapılan bir başka çalışmada, katılımcıların %32’sinin siber zorbalığa maruz kaldığı, %26’sının başkalarına siber zorbalık davranışında bulunduğu belirlenmiştir (Erdur-Baker, 2010). Peker (2015) araştırmasında, öğrencilerin %17’sinin siber zorbalığa maruz kaldığını, %10.5’inin başkalarına siber zorbalık yaptığını ve %35.2’sinin hem siber zorbalık yapıp hem mağduriyet yaşadığını ifade etmiştir. Bu oranlar, yapılan ölçümün biçimine göre (öz bildirim, akran veya aile bildirimi, ciddiyet boyutu, zorbalık tanımının verilip verilmemesi, ölçümün yapıldığı koşullar, vb.) veya mağdurların yaşına göre değişse de (Kowalski, Limber ve Agatson, 2012) farklı ülkelerde yapılan çalışmalar, dikkate değer sayıda öğrencinin zorbalık yaptığını, zorbalığa maruz kaldığını veya siber zorbalık tanığı olduğunu göstermektedir (Yoon, Bauman, Choi ve Hutghinson, 2011).

Zorbalık araştırmaları, siber zorbalığın yaygınlık oranının, gerçek yaşam zorbalığına göre düşük olduğunu göstermektedir. Örneğin, Modecki, Minchin, Harbaugh, Guerra, ve Runions (2014), zorbalık ve siber zorbalık olaylarının yaygınlığını belirlemeye dönük 80 araştırmanın meta analizini yapmışlardır. Buna göre 12-18 yaş arasındaki bireylerin siber zorba, siber mağdur veya hem siber zorba hem siber mağdur olarak bir siber zorbalık olayına dâhil olma oranlarını ortalama %15 olarak tespit etmişlerdir. Aynı çalışmada, gerçek yaşam zorbalığına dâhil olma oranı ise %35 bulunmuştur (Modecki ve diğerleri, 2014). Hinduja ve Patchin (2008) araştırmalarında, son altı ayda gerçek yaşamda zorbalığa maruz kalma oranının, siber zorbalığa maruz kalma oranından iki buçuk kat daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir.

Yaygınlık oranı gerçek yaşam zorbalığına göre düşük olsa da, siber zorbalık gerçek yaşam zorbalık türlerine göre bireyler üzerinde daha kalıcı olumsuz etkiler bırakmaktadır. Kimliği gizleyebilme, çevrimiçi kısıtlamaların azalmasıyla acımasızlığın artması, zaman ve mekândan bağımsızlık, potansiyel katılımcı sayısının büyüklüğü, mesajların amacına dair sözler ipuçlarının olmayışı ve içeriğin sürekliliği gibi kendine özgü özelliklerinden dolayı, siber zorbalığın etkileri gerçek zorbalığın etkilerine göre daha ciddi boyutta ve daha yıkıcı olabilmektedir (Bauman ve Yoon, 2014; Gati, Tenyi, Tury ve Wildmann, 2002). Spears, Campbell, Tengen, Slee ve Cross’a göre (2015), siber zorbalığa maruz kalmak, zorbalık yapmak veya siber zorbalığa tanık olmak, bireylerin ruh sağlığını ciddi şekilde etkilemektedir. Siber mağdur ve/veya siber zorba olmak, sigara-alkol-ilaç kullanma, anksiyete bozukluğu, depresyon, düşük öz saygı, düşük öz-kontrol, kendini beğenmeme, kendine zarar verme isteği ve yalnızlık gibi duygu ve isteklere sebep olabilmektedir (DeSmet ve diğerleri, 2015). Siber zorbalığa maruz kalan bireyler, diğerlerine göre daha yüksek düzeyde depresyon, fiziksel problemler ve öfke yaşamaktadır (Nixon, 2014). Kowalski ve diğerleri (2014), 131 araştırmanın meta analizi sonucunda, siber zorbalıların, düşük yaşam memnuniyeti, düşük öz saygı, düşük akademik başarı ve yüksek düzeyde yalnızlık gösterdiklerini belirlemişlerdir. Guzzo, Pace, Lo Cascio, Craparo ve Schimmenti (2014), siber mağduriyet yaşayan bireylerde, travma sonrası stres bozukluğu ve tepkisizliğin (alexithymia) de artış gösterdiğini ifade etmişlerdir.

Elbette siber zorbalığın sebep olduğu olumsuzlukların türü ve düzeyi, olaya mağdur, zorba veya tanık rolünde dâhil olma durumuna, olaya nasıl müdahale edildiğine, aile ve okul çevresinin gösterdiği desteğe göre farklılık gösterecektir.

Öte yandan, öğrencilerin yaşadıkları olayla ilgili algıları da, söz konusu tehlike düzeyini etkileyen önemli bir faktördür. Nitekim Chen ve Cheng (2017) çalışmalarında, bireyin verilen bir zorbalık olayına karşı örtük algısına dikkat çekmişler ve bu algıyı ‘algılanan şiddet’ olarak kavramsallaştırmışlardır. Bireyler, kendileri veya başkaları üzerinde bırakabileceği olası zarara göre zorbalık davranışının ciddiyetine veya tehlike düzeyine ilişkin bir algı oluşturmaktadır (Chen, Cheng, Wang, & Hsueh, 2015). Bireylerin siber zorbalık olaylarının ciddiyetine ilişkin algılarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Araştırmacılara göre, kimliği gizleyebilme özelliği, siber zorbalığın gerçek yaşam zorbalığına kıyasla daha tehlikeli olarak algılanmasına neden olmaktadır (Mishna, Saini ve Solomon, 2009; Nocentini ve diğerleri, 2010). Bunun yanı sıra, siber zorbanın kim olduğunun bilinip bilinmemesi (Sticca ve Perren, 2013), yaşanan siber zorbalık olayının ne olduğu, hangi ortamda gerçekleştiği, alenilik durumu, olaya şahit olan veya olayı duyan kişi sayısı, müdahale biçimi, vb. faktörler, siber zorbalık olayının ne kadar tehlikeli olduğuna ilişkin algıyı etkilemektedir. Bazı olaylar arkadaşlar arasında basit isim takma şeklinde gerçekleşirken, bazıları gerçek tehdit gibi daha ciddi ve tehlikeli bir davranış olabilmektedir. Öte yandan, cep telefonu ile sürekli olarak incitici mesajlar gönderme şeklindeki bir siber zorbalık olayı, mesajların gönderildiği numara engellenerek sonlandırılabilirken, güvenliği tehlikeye sokan bir taciz olayında emniyet birimleri ile işbirliği yapmak gerekebilir. Bu tür durumlarda bireylerin kaygı durumları farklılaşacağından, algıları da değişiklik gösterecektir.

Bazı uzmanlar, eğitimciler ve ailelerle yapılan görüşmeler, öğrenciler arasındaki siber zorbalığın önlenmesinde ve sonlandırılmasında büyük öneme sahip bu paydaşların, siber zorbalık olaylarının tehlike düzeyini, yalnızca yaşanan siber zorbalık olay sayısı ile ölçtüklerini göstermiştir. Bazı araştırma sonuçları bu görüşü destekler niteliktedir. Örneğin Kavuk (2016) tarafından 2586 eğitimci ile yapılan çalışmada, okullarında yalnızca bir-iki siber zorbalık olayı yaşayan eğitimcilerin, siber zorbalığın okullarında önemli bir sorun durumunda olmadığını düşündükleri; okullarında daha fazla sayıda siber zorbalık olayı yaşayan eğitimcilerin ise siber zorbalığı daha büyük bir tehlike olarak gördükleri belirlenmiştir. Oysa eğitimcilerin, ailelerin, devlet kurum ve kuruluşlarının, “kaybedecek bir tek öğrencimiz bile yok” sloganını benimseyerek, siber zorbalık olaylarını azaltmayı ve hatta sonlandırmayı hedef alması gerekmektedir. Bu hedef doğrultusunda tehlikenin büyüklüğüne dikkat çekmek için, yaşanan siber zorbalık olaylarının sayısına odaklanmanın konuyla ilgili bir değerlendirme yapmada tek başına yeterli bir ölçüt olmayacağı düşünülmektedir. Elbette olaylarının yaşanma sıklığı, öğrenciler üzerinde bıraktığı olumsuz etkinin düzeyi veya olayla ilgili algılanan ciddiyet düzeyi gibi faktörler tek başlarına, siber zorbalığın tehlikeli sonuçlar doğurabilen önemli bir sorun olduğuna dair ipuçları sunmaktadır. Öte yandan faktörleri birlikte değerlendirmek, siber zorbalığın tehlike boyutu hakkında daha somut çıkarımlarda bulunmayı sağlayacaktır. Örneğin, sıkça bir siber zorbalık olayına maruz kalan bir öğrenci, bu olayın çok ciddi bir sorun olduğunu ve bu olayın kendisini çok etkilediğini düşünüyorsa, bu olayın söz konusu öğrenci için yüksek düzeyde tehlike arz ettiği söylenebilir. Hâlbuki bir öğrenci, bir kez yaşadığı bir siber zorbalık olayını, arkadaşlarının yaptığı basit bir şaka olarak değerlendiriyor ve bundan olumsuz bir şekilde etkilenmiyorsa, bu öğrenci açısından bu siber zorbalık olayı daha düşük düzeyde tehlikeli olabilmektedir.

Bu tespit ve problem durumundan hareketle, siber zorbalık olaylarına mağdur, zorba veya tanık olarak dâhil olan öğrenciler açısından, siber zorbalığın tehlike düzeyini belirlemeye dönük bir ölçme aracı geliştirmek amaçlanmıştır. Alanyazın incelendiğinde ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik birçok veri toplama aracına rastlanmaktadır. Örneğin, Ayas ve Horzum (2010), siber zorbalığın ortaokul öğrencileri arasındaki yaygınlığını ölçmek amacıyla “Siber Zorba ve Kurban Ölçeği”ni geliştirmişlerdir. Erdur-Baker ve Kavşut (2007), siber zorbalığın biçimlerini ve yaygınlığını belirlemek üzere lise öğrencilerine yönelik bir ölçek geliştirmişlerdir. Bir başka çalışmada lise öğrencilerinin siber zorbalıkla ilgili duyarlılıklarını ölçmek amacıyla “Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği” geliştirilmiştir (Tanrıku, Kınay ve Arıca, 2013). Okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumlarını belirlemek üzere “Okul siber zorbalık farkındalık anketi” geliştirilmiştir (Keser ve Kavuk, 2015). Bunun yanı sıra öğrencilerin siber zorbalık farkındalıklarını ölçmek amacıyla kullanılabilir veri toplama araçları da alanyazında yer almaktadır (Hinduja ve Patchin, 2009; Mishna ve diğerleri, 2006). Alanyazında yer alan ve birkaç örneği yukarıda sunulan veri toplama araçları incelendiğinde, bu araçların bir çoğunun siber zorbalığı mağduriyet ve zorbalık boyutları ile değerlendirdikleri ve siber zorbalığı, yaygınlık, deneyim, farkındalık, duyarlılık gibi tek bir değişkene dayalı olarak ölçtükleri görülmektedir. Oysa bu çalışmada, siber zorbalık olaylarının yaşanma sıklığının, öğrenciler üzerinde bıraktığı olumsuz etki düzeyinin ve sorunla ilgili algılanan ciddiyet düzeyi birlikte değerlendirilebileceği; siber zorbalığın mağduriyet, zorbalık ve tanıklık olmak üzere tüm boyutlarıyla ele alınabileceği bir ölçme aracı ihtiyacı vurgulanmaktadır.

Araştırma, biri ortaokul, diğeri lise düzeyindeki öğrencilere yönelik iki ölçeğin ayrı ayrı geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını kapsamaktadır. Siber zorbalık olaylarında mağdur, zorba ve tanıkların sahip oldukları önemli roller, siber zorbalık konusunda yapılacak ölçümlerin bu üç kategoriyi de kapsamasını gerektirmektedir. Bu araştırma kapsamında geliştirilen ölçekler, bu gereklilik de dikkate alınarak yapılandırılmıştır. Araştırma, ölçümü zor olan siber zorbalık teh-

like düzeyinin belirlenmesine yeni bir bakış açısı getirmesi, öğrencilerin siber zorbalık olaylarına dâhil olabilecekleri tüm rolleri kapsaması ve hem ortaokul hem de lise düzeyindeki öğrencilere uygulanabilecek ölçme araçlarını ortaya çıkarması bakımından önem taşımaktadır.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın çalışma grubu, kullanılan veri toplama aracı, yapılan işlemler ve veri analizinden söz edilecektir.

Katılımcılar

Araştırmada, biri ortaokul diğeri lise öğrencilerinden oluşan iki çalışma grubu yer almaktadır. Çalışma grupları, Ankara ilindeki beş ortaokul ve beş liseden oluşturulmuştur. Ortaokul çalışma grubu için 304 (152 kız ve 152 erkek) öğrenciden, lise çalışma grubu için 296 (151 kız ve 145 erkek) olmak üzere toplam 600 öğrenciden veri toplanmıştır. Ortaokul grubunun 84'ü (%27.6) beşinci, 116'sı (%38.2) altıncı, 57'si (%18.8) yedinci ve 47'si (%15.5) sekizinci sınıf öğrencisidir. Lise grubunun 82'si (%27.7) dokuzuncu, 68'i (%23) onuncu, 71'i (%24) on birinci ve 75'i (%25.3) on ikinci sınıftadır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın amacı doğrultusunda geliştirilen veri toplama aracı üç temel boyuttan oluşmaktadır. Bunlar, *Mağduriyet*, *Zorbalık* ve *Tanıklık* boyutlarıdır. Her temel boyutta 17 siber zorbalık davranışı yer almaktadır. Her davranış için tehlike düzeyi üç alt boyutta hesaplanmaktadır. Bunlar, *davranışın yaşanma sıklığı*, *algılanan ciddiyet düzeyi* ve *hissedilen olumsuz etki düzeyi*dir. Davranışın yaşanma sıklığı [*her zaman (5), sık sık (4), bazen (3), nadiren (2), hiçbir zaman (1)*], algılanan ciddiyet düzeyi [*çok ciddi bir olaydı (5), oldukça ciddi bir olaydı (4), kararsızım (3), önemsiz bir olaydı (2), çok önemsiz bir olaydı (1)*] ve hissedilen olumsuz etki düzeyi [*çok etkilendim (5), oldukça etkilendim (4), kararsızım (3), biraz etkilendim (2), hiç etkilenmedim (1)*] alt boyutlarının her biri beşli skala üzerinden yanıtlanmaktadır. Her madde (davranış) için etkilenme düzeyi bu üç alt boyuttan elde edilen puanların toplamı hesaplanarak belirlenmektedir. Veri toplama aracının şematik gösterimi Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Siber zorbalık tehlike düzeyi ölçeklerinin şematik gösterimi

Mağduriyet Temel Boyutu				
	Sorunun yaşanma sıklığı	Algılanan ciddiyet düzeyi	Hissedilen olumsuz etki düzeyi	Her bir davranış için tehlike düzeyi
Davranış 1	m1.1	m1.2	m1.3	m1.1+m1.2+m1.3 = m1_toplam
Davranış 2	m2.1	m2.2	m2.3	m2.1+m2.2+m2.3 = m2_toplam
.....
Mağdur rolündeki tehlike düzeyi				m1_toplam + m2_toplam + ...
Zorbalık Temel Boyutu				
	Sorunun yaşanma sıklığı	Algılanan ciddiyet düzeyi	Hissedilen olumsuz etki düzeyi	Her bir davranış için tehlike düzeyi
Davranış 1	z1.1	z1.2	z1.3	z1.1+z1.2+z1.3 = z1_toplam
Davranış 2	z2.1	z2.2	z2.3	z2.1+z2.2+z2.3 = z2_toplam
.....
Zorba rolündeki tehlike düzeyi				z1_toplam + z2_toplam + ...
Tanıklık Temel Boyutu				
	Sorunun yaşanma sıklığı	Algılanan ciddiyet düzeyi	Hissedilen olumsuz etki düzeyi	Her bir davranış için tehlike düzeyi
Davranış 1	t1.1	t1.2	t1.3	t1.1+t1.2+t1.3 = t1_toplam
Davranış 2	t2.1	t2.2	t2.3	t2.1+t2.2+t2.3 = t2_toplam
.....
Tanık rolündeki tehlike düzeyi				t1_toplam + t2_toplam + ...
İşlem				

Veri toplama araçlarının geliştirilmesi sırasında, ulusal ve uluslararası alanyazında yer alan siber zorbalık araştırmaları incelenmiş, ortaokul ve lise düzeyindeki öğrencilerin maruz kaldığı, sergilediği veya tanık olduğu siber zorbalık davranışları belirlenmiştir. Buna ek olarak, öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerini ve siber zorbalığın yaygınlığını belirlemeye dönük veri toplama araçları incelenmiştir (Ayas ve Horzum, 2010; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Hinduja ve Patchin, 2009; Keser ve Kavuk, 2015; Mishna ve diğerleri, 2006). Alanyazın taraması sırasında ve sonrasında üç ayrı

devlet üniversitesinin Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) bölümlerinde öğretim elemanı olarak görev yapan ve siber zorbalık konusunda çalışmaları bulunan beş akademisyenden uzman görüşü alınarak 17 maddelik siber zorbalık davranış listesi oluşturulmuştur. Daha sonra, her bir maddenin “mağduriyet, zorbalık ve tanıklık” şeklinde üç alt boyutta yanıtlanabileceği taslak form oluşturulmuştur. Oluşturulan formun dil ve anlatım yönünden değerlendirilmesi bir ortaokulda Türkçe öğretmeni olarak görev yapan bir dil uzmanı tarafından yapılmıştır. Formun hedef kitle tarafından kolay anlaşılabilir hale getirilmesi için, bir ortaokulda okul rehber öğretmeni olarak görev yapan bir psikolojik danışman, ölçek geliştirme konusunda deneyimi olan ve bir devlet üniversitesinde öğretim elemanı olarak görev yapan bir ölçme değerlendirme uzmanı ve yine bir devlet üniversitesinin BÖTE bölümünde öğretim elemanı olarak görev yapan ve siber zorbalık konusunda çalışmaları bulunan bir alan uzmanı ile birlikte çalışılarak biçimsel düzenlemeler yapılmıştır. Bu aşamadan sonra, üç ortaokul ve üç lise öğrencisi ile ayrı zamanlarda bir araya gelinmiş, veri toplama aracındaki maddeler ve yanıtlama biçimi konusundaki değerlendirmeleri alınmıştır. Bu görüşmeler sonucunda veri toplama aracında son düzeltmeler yapılarak uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Veri toplama aracının uygulanmasından önce, Ankara ilinde bulunan çeşitli ortaokul ve liselerdeki yöneticilerle telefonla ve yüz yüze görüşmeler yapılmış, uygulamayı kabul eden beş ortaokul ve beş lise, belirlenen günlerde ziyaret edilmiştir. Bu süreçte ders öğretmenlerinin eşliğinde dersliklere girilerek, öğrencilere uygulamayla ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra veri toplama araçları bizzat araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Veri toplama araçları 325 ortaokul ve 325 lise öğrencisine uygulanmıştır. Eksik ve hatalı doldurulan araçlar kapsam dışı bırakılarak 304 ortaokul ve 296 lise öğrencisinin formları geçerli sayılmıştır.

Verilerin Analizi

Veri toplama aracının yapı geçerliliğini test etmek amacıyla, temel bileşenler analizi bağlamında açılımlı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. AFA, ortaokul ve lise formlarının her biri için; siber mağduriyet, siber zorbalık ve tanıklık boyutlarında ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracının güvenilirliğini hesaplamak için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış; madde güvenilirliklerini test etmek için ise madde-toplam korelasyonları ve test toplam puanlarına göre oluşturulan alt %27 ve üst %27'lik grupların madde puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-testi analizi yapılmıştır. Bu analizler, ortaokul ve lise formları için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Elde edilen bulgular, ‘Siber Zorbalık Tehlike Düzeyi Ölçeği Ortaokul Formu (SZTD-O)’ ve ‘Siber Zorbalık Tehlike Düzeyi Ölçeği Lise Formu (SZTD-L)’ için iki ayrı başlıkta sunulmuştur.

Siber Zorbalık Tehlike Düzeyi Ölçeği Ortaokul Formunun Geliştirilmesine Yönelik Bulgular

Veri toplama aracındaki “mağduriyet, zorbalık ve tanıklık” temel boyutları için analizler ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. İlk olarak tüm maddeler için açılımlı faktör analizi yapılmıştır. Temel boyutlar için Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) örneklem uygunluk değerleri ile Bartlett Küresellik Testi yaklaşık Ki-kare değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. SZTD-O’nun temel boyutlarına göre KMO ve Bartlett Testi sonuçları

Boyut	KMO	Bartlett Sphericity (sd, p)
Mağduriyet	0.951	3122.873 (136, .000*)
Zorbalık	0.903	4131.890 (136, .000*)
Tanıklık	0.927	2782.588 (136, .000*)

* $p < .001$

Tablo 2’de görüldüğü gibi, veri toplama aracının üç temel boyutunda KMO değerleri yüksek, Bartlett testi ise anlamlı çıkmıştır. KMO’nun .60’tan yüksek, Bartlett testinin de anlamlı çıkması, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2008). Veri toplama aracının üç temel boyutundaki maddelerin toplam faktörü etkileme düzeyleri Tablo 3’te, buldukları faktöre göre açıklanan toplam varyansa ilişkin veriler ise Ek 1’de yer almaktadır.

Tablo 3. SZTD-O’nun temel boyutlarına göre ortak varyanslar (Communalities)

Maddeler	Mağduriyet	Zorbalık	Tanıklık
	Çıktı	Çıktı	Çıktı
m1	0.636	0.381	0.509
m2	0.583	0.678	0.445
m3	0.721	0.643	0.617

Maddeler	Mağduriyet	Zorbalık	Tanıklık
	Çıktı	Çıktı	Çıktı
m4	0.629	0.629	0.682
m5	0.589	0.719	0.515
m6	0.591	0.696	0.480
m7	0.556	0.698	0.585
m8	0.565	0.624	0.598
m9	0.367	0.701	0.607
m10	0.569	0.668	0.594
m11	0.667	0.755	0.574
m12	0.486	0.620	0.429
m13	0.759	0.777	0.698
m14	0.611	0.700	0.504
m15	0.577	0.530	0.545
m16	0.563	0.604	0.667
m17	0.629	0.483	0.438

Tablo 3'te, tüm maddelerin ortak varyanslarının 0.4 veya daha büyük olduğu görülmektedir. Araştırmalar, her bir maddenin toplam faktörü şekillendirmede en az 0.30 etkisinin olması gerektiğini belirtmektedir (Çil, 2014). Açıklanan toplam varyanslar incelendiğinde (Ek 1), veri toplama aracının her bir boyutunun, öz değeri 1'den büyük iki faktör altında toplanabileceği görülmektedir. Öte yandan mağduriyet temel boyutundaki maddelerin tek faktörde açıkladıkları toplam varyans %53.004; zorbalık temel boyutu için tek faktörde açıklanan toplam varyans %57.683 ve tanıklık temel boyutu için %48.411 olmuştur. Büyüköztürk'e (2008) göre, tek faktörlü ölçeklerde açıklanan varyansın %30 ve daha fazla olması yeterli görülebilmektedir. Bu durumda, birinci faktörün yol açtığı varyanslar, veri toplama aracının her bir boyutunun genel bir faktöre sahip olduğunun bir göstergesidir. Veri toplama aracının temel boyutlarına ait çizgi grafikleri (Ek 2) incelendiğinde, birinci faktörden sonra yüksek ivmeli bir düşüşün olduğu gözlenmektedir. Bu da veri toplama aracının her bir boyut için genel bir faktöre sahip olabileceğinin başka bir kanıtıdır. Bunlara ek olarak maddelerin tek faktördeki yük değerleri incelenmiş ve çıktılar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4'ten anlaşılacağı üzere, tüm maddelerin tek faktördeki yük değerleri mağduriyet boyutunda 0.535 ile 0.844; zorbalık boyutunda 0.605 ile 0.842 ve tanıklık boyutunda ise 0.535 ile 0.797 arasında değişmektedir. Araştırmacılar, maddelerin bir faktördeki sınır yük değerinin 0.30'a kadar indirilebileceğinden söz etmektedir (Büyüköztürk, 2008; Çil, 2014).

Tablo 4. SZTD-O'nun temel boyutlarına göre bileşen matrisi (Component matrix)

Maddeler	Mağduriyet		Zorbalık		Tanıklık	
	Faktör		Faktör		Faktör	
	1	2	1	2	1	2
m1	0.620	0.502	0.605	0.124	0.657	-0.278
m2	0.745	-0.167	0.822	-0.043	0.648	-0.157
m3	0.644	0.554	0.651	0.468	0.710	-0.336
m4	0.741	0.282	0.791	0.053	0.728	-0.391
m5	0.739	0.209	0.808	0.258	0.689	-0.200
m6	0.768	0.031	0.828	0.102	0.693	-0.019
m7	0.735	0.121	0.755	0.357	0.687	-0.337
m8	0.748	-0.079	0.736	0.286	0.762	-0.129
m9	0.535	-0.283	0.794	0.266	0.765	-0.147
m10	0.715	-0.242	0.817	0.004	0.719	0.277
m11	0.778	-0.249	0.842	-0.215	0.667	0.359
m12	0.659	-0.228	0.758	-0.214	0.649	-0.086
m13	0.844	-0.215	0.822	-0.318	0.797	0.250
m14	0.778	-0.079	0.789	-0.279	0.617	0.352
m15	0.759	-0.022	0.637	-0.352	0.684	0.277
m16	0.738	0.138	0.732	-0.260	0.773	0.264
m17	0.774	-0.174	0.665	-0.202	0.535	0.390

Buradan, SZTD-O'daki maddelerin tek faktördeki yük değerlerinin yüksek ve tek faktörlü bir yapıya uygun olduğu

söylenbilir. Faktör analizi ile ilgili tüm veriler değerlendirildiğinde, veri toplama aracındaki üç temel boyutta, tüm maddelerin tek faktör altında toplanabileceği, başka bir ifadeyle veri toplama aracının her bir boyutunun genel bir faktöre sahip olabileceği görüşüne varılmıştır.

SZTD-O'nun iç tutarlılık güvenilirlik analizi sonuçlarına göre, Cronbach Alfa katsayıları mağduriyet boyutunda 0.940, zorbalık boyutunda 0.952 ve tanıklık boyutunda ise 0.929 olarak belirlenmiştir. Madde güvenilirliklerini test etmek amacıyla hesaplanan madde toplam korelasyonları ile alt %27 ve üst %27'lik grupların madde puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde, mağduriyet boyutundaki tüm maddeler için madde toplam korelasyonlarının 0.49 ile 0.81 arasında değiştiği ve t değerlerinin anlamlı ($p < .001$) olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, zorbalık boyutundaki tüm maddelerin madde toplam korelasyonlarının 0.56 ile 0.81 arasında ve t değerlerinin anlamlı ($p < .001$); tanıklık boyutundaki tüm maddelerin madde toplam korelasyonlarının ise 0.48 ile 0.75 arasında ve t değerlerinin anlamlı ($p < .001$) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. SZTD-O'nun temel boyutlarına göre madde analizi sonuçları

Maddeler	Mağduriyet		Zorbalık		Tanıklık	
	Madde-toplam kor.	t (Alt/üst %27)	Madde-toplam kor.	t (Alt/üst %27)	Madde-toplam kor.	t (Alt/üst %27)
m1	0.57	-12.267*	0.56	-6.149*	0.61	-8.454*
m2	0.70	-10.001*	0.79	-6.001*	0.60	-6.566*
m3	0.60	-11.660*	0.61	-7.058*	0.67	-9.134*
m4	0.70	-13.639*	0.76	-5.445*	0.69	-7.473*
m5	0.70	-10.051*	0.78	-5.072*	0.64	-7.223*
m6	0.73	-8.769*	0.80	-6.878*	0.64	-6.150*
m7	0.69	-11.047*	0.72	-6.537*	0.64	-7.052*
m8	0.70	-9.000*	0.70	-5.628*	0.72	-6.958*
m9	0.49	-6.538*	0.76	-5.820*	0.73	-6.709*
m10	0.67	-8.992*	0.78	-5.006*	0.67	-5.718*
m11	0.73	-9.180*	0.81	-5.994*	0.61	-5.526*
m12	0.61	-10.678*	0.72	-5.438*	0.60	-7.414*
m13	0.81	-10.291*	0.79	-5.114*	0.75	-7.298*
m14	0.73	-9.891*	0.75	-4.899*	0.56	-5.489*
m15	0.71	-9.681*	0.60	-4.657*	0.63	-6.292*
m16	0.70	-8.739*	0.69	-5.319*	0.72	-4.750*
m17	0.73	-7.967*	0.62	-4.462*	0.48	-4.921*

$n=304$, $n_1=n_2=82$, $*p < .001$

Buna göre, veri toplama aracının tüm boyutlarındaki maddelerin güvenilirliklerinin yüksek ve aynı davranışı ölçmeye yönelik olduğu; başka bir ifadeyle, öğrencileri siber zorbalık tehlike düzeyleri konusunda ayırt edebildiği söylenebilir.

Siber Zorbalık Tehlike Düzeyi Ölçeği Lise Formunun Geliştirilmesine Yönelik Bulgular

SZTD-L'de yer alan "mağduriyet, zorbalık ve tanıklık" temel boyutları için analizler ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Geçerlik analizleri kapsamında açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle, her temel boyut için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem uygunluk değerleri ile Bartlett Küresellik Testi yaklaşık Ki-kare değerleri hesaplanarak, sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. SZTD-L'nin temel boyutlarına göre KMO ve Bartlett Testi sonuçları

Boyut	KMO	Bartlett Sphericity (sd, p)
Mağduriyet	0.950	3064.319 (136, .000*)
Zorbalık	0.930	3768.013 (136, .000*)
Tanıklık	0.935	3261.090 (136, .000*)

$*p < .001$

Tablo 6 incelendiğinde, veri toplama aracının üç temel boyutunda KMO değerlerinin yüksek, Bartlett testinin ise anlamlı çıktığı görülmektedir. Buna göre, SZTD-O'ya benzer şekilde, SZTD-L'nin de tüm boyutlarının faktör analizi için uygun olduğu söylenebilir. Veri toplama aracının temel boyutlarına göre, maddelerin toplam faktörü etkileme düzeyleri Tablo 7'de, buldukları faktöre göre açıklanan toplam varyansa ilişkin veriler ise Ek 3'de verilmiştir.

Tablo 7. SZTD-L'nin temel boyutlarına göre ortak varyanslar (Communalities)

Maddeler	Mağduriyet	Zorbalık	Tanıklık
	Çıktı	Çıktı	Çıktı
m1	0.443	0.609	0.591
m2	0.527	0.553	0.494
m3	0.709	0.530	0.731
m4	0.639	0.600	0.681
m5	0.650	0.726	0.608
m6	0.585	0.671	0.608
m7	0.604	0.736	0.603
m8	0.430	0.648	0.591
m9	0.657	0.570	0.573
m10	0.648	0.673	0.718
m11	0.680	0.782	0.714
m12	0.535	0.541	0.547
m13	0.760	0.806	0.734
m14	0.687	0.740	0.327
m15	0.547	0.509	0.575
m16	0.480	0.609	0.553
m17	0.698	0.572	0.569

Tablo 7 incelendiğinde tüm maddeler için ortak varyansların 0.4 veya daha büyük olduğu görülmektedir. Tanıklık boyutundaki 14. maddenin ortak varyansı diğerlerine göre düşük (0.327) olmakla birlikte, 0.30 kabul edilen sınır değeri (Çil, 2014) sağlamaktadır. Bu doğrultuda, boyutlar arasındaki tutarlılığı korumak amacıyla, maddenin veri toplama aracında bırakılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Açıklanan toplam varyanslar incelendiğinde (Ek3), veri toplama aracının her bir boyutunun, öz değeri 1'den büyük iki faktör altında toplanabileceği görülmektedir. Öte yandan mağduriyet temel boyutundaki maddelerin tek faktörde açıkladıkları toplam varyans %51.908; zorbalık temel boyutu için tek faktörde açıklanan toplam varyans %56.654 ve tanıklık temel boyutu için %52.778 olmuştur. Tek faktörlü ölçeklerde açıklanan varyansın %30 ve üzerinde olmasının yeterli görülmesi (Büyüköztürk, 2008) gerekçesiyle, SZTD-L'nin her bir boyutunun genel bir faktöre sahip olduğu söylenebilir. Veri toplama aracının temel boyutlarına ait çizgi grafikleri (Ek 2) incelendiğinde, birinci faktörden sonra yüksek ivmeli bir düşüşün olduğu gözlenmektedir. Bu da, veri toplama aracının her bir boyutunun genel bir faktöre sahip olabileceğinin başka bir kanıtıdır. Bunlara ek olarak maddelerin tek faktördeki yük değerleri Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. SZTD-L'nin temel boyutlarına göre bileşen matrisi (Component matrix)

Maddeler	Mağduriyet		Zorbalık		Tanıklık	
	Faktör		Faktör		Faktör	
	1	2	1	2	1	2
m1	0.583	0.322	0.635	0.453	0.660	-0.394
m2	0.725	-0.034	0.712	-0.217	0.699	0.073
m3	0.635	0.553	0.702	0.194	0.763	-0.386
m4	0.701	0.383	0.761	0.146	0.757	-0.328
m5	0.676	0.440	0.811	0.262	0.722	-0.296
m6	0.706	0.294	0.797	0.191	0.760	-0.178
m7	0.759	0.168	0.734	0.444	0.747	-0.213
m8	0.656	0.015	0.803	0.060	0.763	0.092
m9	0.804	0.098	0.710	0.257	0.752	0.086
m10	0.798	-0.107	0.800	-0.185	0.723	0.443
m11	0.794	-0.223	0.805	-0.367	0.750	0.390
m12	0.718	-0.141	0.712	-0.183	0.722	-0.162
m13	0.823	-0.288	0.780	-0.444	0.777	0.361
m14	0.733	-0.387	0.775	-0.373	0.522	0.234
m15	0.685	-0.278	0.713	0.032	0.758	-0.013
m16	0.646	-0.252	0.766	-0.151	0.742	0.042
m17	0.757	-0.353	0.756	-0.001	0.694	0.295

Tablo 8 incelendiğinde, tüm maddelerin tek faktördeki yük değerlerinin mağduriyet boyutunda 0.583 ile 0.823; zorbalık boyutunda 0.635 ile 0.811 ve tanıklık boyutunda ise 0.522 ile 0.777 arasında değiştiği görülmektedir. Maddelerin bir faktördeki yük değerlerinin 0.30'a kadar indirilebileceği (Büyüköztürk, 2008; Çil, 2014) düşünüldüğünde, SZTD-L'deki maddelerin yük değerlerinin yüksek ve tek faktörlü bir yapıya uygun olduğu söylenebilir. Faktör analizi ile ilgili veriler değerlendirildiğinde, veri toplama aracındaki üç temel boyutta, tüm maddelerin tek faktör altında toplanabileceği, başka bir ifadeyle veri toplama aracının her bir boyutunun genel bir faktöre sahip olabileceği görüşüne varılmıştır.

SZTD-L'nin iç tutarlılık güvenilirlik analizi sonuçlarına göre, Cronbach Alfa katsayıları mağduriyet boyutunda 0.939, zorbalık boyutunda 0.952 ve tanıklık boyutunda ise 0.940 olarak belirlenmiştir. Madde güvenilirliklerini test etmek amacıyla hesaplanan madde toplam korelasyonları ile alt %27 ve üst %27'lik grupların madde puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-testi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 9. SZTD-L'nin temel boyutlarına göre madde analizi sonuçları

Maddeler	Mağduriyet		Zorbalık		Tanıklık	
	Madde-toplam kor.	t (Alt/üst %27)	Madde-toplam kor.	t (Alt/üst %27)	Madde-toplam kor.	t (Alt/üst %27)
m1	0.543	-13.532*	0.593	-6.760*	0.611	-9.448*
m2	0.680	-14.392*	0.672	-7.385*	0.650	-10.171*
m3	0.593	-16.840*	0.660	-8.061*	0.719	-12.757*
m4	0.659	-16.656*	0.726	-6.466*	0.713	-10.570*
m5	0.637	-13.338*	0.781	-7.344*	0.674	-10.970*
m6	0.665	-13.199*	0.764	-8.847*	0.718	-9.896*
m7	0.723	-16.142*	0.697	-8.067*	0.702	-10.650*
m8	0.610	-8.420*	0.772	-9.576*	0.721	-12.243*
m9	0.769	-18.457*	0.672	-8.027*	0.712	-9.901*
m10	0.758	-17.465*	0.765	-7.914*	0.685	-8.290*
m11	0.752	-14.445*	0.771	-7.524*	0.714	-9.383*
m12	0.671	-17.199*	0.671	-9.018*	0.674	-10.212*
m13	0.781	-16.057*	0.744	-7.675*	0.748	-11.442*
m14	0.686	-16.231*	0.736	-7.283*	0.475	-10.139*
m15	0.632	-12.699*	0.675	-8.076*	0.718	-8.928*
m16	0.594	-12.452*	0.727	-8.335*	0.700	-8.292*
m17	0.710	-15.254*	0.718	-6.344*	0.647	-8.880*

$n=296$, $n_1=n_2=80$, $*p<.001$

Tablo 9'a göre, mağduriyet boyutundaki tüm maddeler için madde toplam korelasyonlarının 0.54 ile 0.78 arasında değiştiği ve t değerlerinin anlamlı ($p<.001$) olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, zorbalık boyutundaki tüm maddelerin madde toplam korelasyonlarının 0.59 ile 0.78 arasında ve t değerlerinin anlamlı ($p<.001$); tanıklık boyutundaki tüm maddelerin madde toplam korelasyonlarının ise 0.48 ile 0.75 arasında ve t değerlerinin anlamlı ($p<.001$) olduğu belirlenmiştir. Buna göre, veri toplama aracının tüm boyutlarındaki maddelerin güvenilirliklerinin yüksek ve aynı davranışı ölçmeye yönelik olduğu; başka bir ifadeyle, öğrencileri siber zorbalık tehlike düzeyi konusunda ayırt edebildiği söylenebilir.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar SZTD-O ve SZTD-L'nin (Ek 4), siber zorbalığa mağdur, zorba veya tanık olarak dâhil olan öğrenciler açısından siber zorbalığın tehlike düzeyini belirlemek amacıyla kullanılabilir, geçerli ve güvenilir veri toplama araçları olduğunu göstermektedir. Geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılan ölçeklerin her birinde mağduriyet, zorbalık ve tanıklık temel boyutları yer almaktadır. Her temel boyut, 17 maddelik siber zorbalık davranış listesi ile bu davranışlara ilişkin sorunun yaşanma sıklığı, algılanan ciddiyet düzeyi ve hissedilen olumsuz etki düzeyi alt boyutlarından oluşmaktadır.

SZTD-O ölçeğinin mağduriyet boyutu tek faktörlü bir yapıya sahip olup, toplam varyansın %53'ünü; zorbalık boyutu tek faktörlü bir yapıya sahip olup, toplam varyansın %57.7'sini; tanıklık boyutu tek faktörlü bir yapıya sahip olup, toplam varyansın %48.4'ünü açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları mağduriyet boyutu için 0.940, zorbalık boyutu için 0.952 ve tanıklık boyutu için 0.929'dur. SZTD-L ölçeğinin mağduriyet boyutu tek faktörlü bir yapıya sahip olup, toplam varyansın %51.9'ünü; zorbalık boyutu tek faktörlü bir yapıya sahip olup, toplam varyan-

sın %56.6'sını; tanıklık boyutu tek faktörlü bir yapıya sahip olup, toplam varyansın %52.8'ini açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları mağduriyet boyutu için 0.939, zorbalık boyutu için 0.952 ve tanıklık boyutu için 0.940 olmuştur.

Bu iki veri toplama aracı, ortaokul ve lise öğrencileri için siber zorbalığı ne düzeyde tehlikeli bir sorun olduğunu belirlemek amacıyla kullanılabilir. Araçlar, okul yöneticileri, rehber öğretmenleri ve Bilişim Teknolojileri öğretmenlerine, okullarında durum tespiti yapma fırsatı sunacak bir kaynak olabileceği gibi, araştırmacıların da seçtikleri örneklemeler üzerinde analiz yapmalarına olanak tanıyan ölçme araçları özelliği göstermektedir.

Veri toplama araçlarının farklı örneklemeler üzerinde kullanılmasının, bu araçların kullanılabilirliğini artıracakı düşünülmektedir. Veri toplama araçlarının kullanılacağı çalışmalarda, geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin tekrar edilmesi, bu araçlarla ilgili daha tutarlı bulgulara ulaşılması açısından katkı getirici olacaktır.

5. Kaynakça

- Ayas, T. ve Horzum, M.B., (2011) Exploring the teachers' cyber bullying perception in terms of various variables. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(2), 619-640.
- Bauman, S. and Yoon, J. (2014). This issue: Theories of bullying and cyberbullying. *Theory Into Practice*, 53, 253–256.
- Burnukara, P. (2009). İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Veri analizi el kitabı*.9.baskı. Ankara: Pegem akademi.
- Chen, L. M., Cheng, Y. Y., Wang, W. C., & Hsueh, C. W. (2015). The intersection between perceived severity and frequency of being bullied: A Rasch measurement approach. *Educational Psychology*, 35, 397–415.
- Chen, L.M. & Cheng, Y.Y. (2017). Perceived severity of cyberbullying behaviour: differences between genders, grades and participant roles. *Educational Psychology*, 37:5, 599-610.
- Cil, A. (2014). Faktör Analizi (İleri İstatistik Notları). 12.07.2016, <http://abdulrezzakcil.blogspot.com.tr/2014/05/faktor-analizi-ileri-istatistik.html>.
- DeSmet, A., Aelterman N., Bastiaensens, S., Cleemput, K. V., Poels, K., Vandebosch, H.,...Bourdeaudhuij, I.D. (2015). Secondary school educators' perceptions and practices in handling cyberbullying among adolescents: A cluster analysis. *Computers & Education* 88, 192-201.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12(1), 109-125.
- Gáti, Á., Tényi, T., Túry, F. & Wildmann, M. (2002). Anorexia nervosa following sexual harassment on the Internet: A case report. *The International Journal of Eating Disorders*, 31, 474-477.
- Guzzo, G., Pace, U., Lo Cascio, V., Craparo, G., & Schimmenti, A. (2014). Bullying victimization, post-traumatic symptoms, and the mediating role of alexithymia. *Child Indicators Research*, 7, 141-153.
- Hinduja, S. and Patchin, J. (2010). Bullying, cyberbullying and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14 (3), 206-211.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129–156.
- Hinduja, S., and Patchin, J. W. (2009). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kavuk, M. (2016). Ortaokul ve liselerin siber zorbalık farkındalık profillerinin oluşturulması ve okul paydaşlarına yönelik siber zorbalık farkındalık eğitimi etkinliğinin değerlendirilmesi. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Keser, H. ve Kavuk, M. (2015). Okulda siber zorbalık farkındalık anketinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 17-30.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N. and Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140(4), 1073–1137.
- Kowalski, R., Limber, S. and Agatston, P. (2012). *Cyber-bullying: Bullying in the digital age*. Malden, MA: Blackwell.
- Mishna, F., Kassabri, M.K., Gadalla, T. and Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34, 63–70.
- Mishna, F., MacFadden, R., Gadalla, T., Daciuk, J., Solomon, S. & Cook, C. (2006). *Cyber Bullying Survey: School Summary Report*. <http://www.governmentevents.ca/ypo2008/presentations/634.pdf>.
- Mishna, F., Saini, M., & Solomon, S. (2009). Ongoing and online: Children and youth's perceptions of cyber bullying. *Children and Youth Services Review*, 31, 1222–1228.

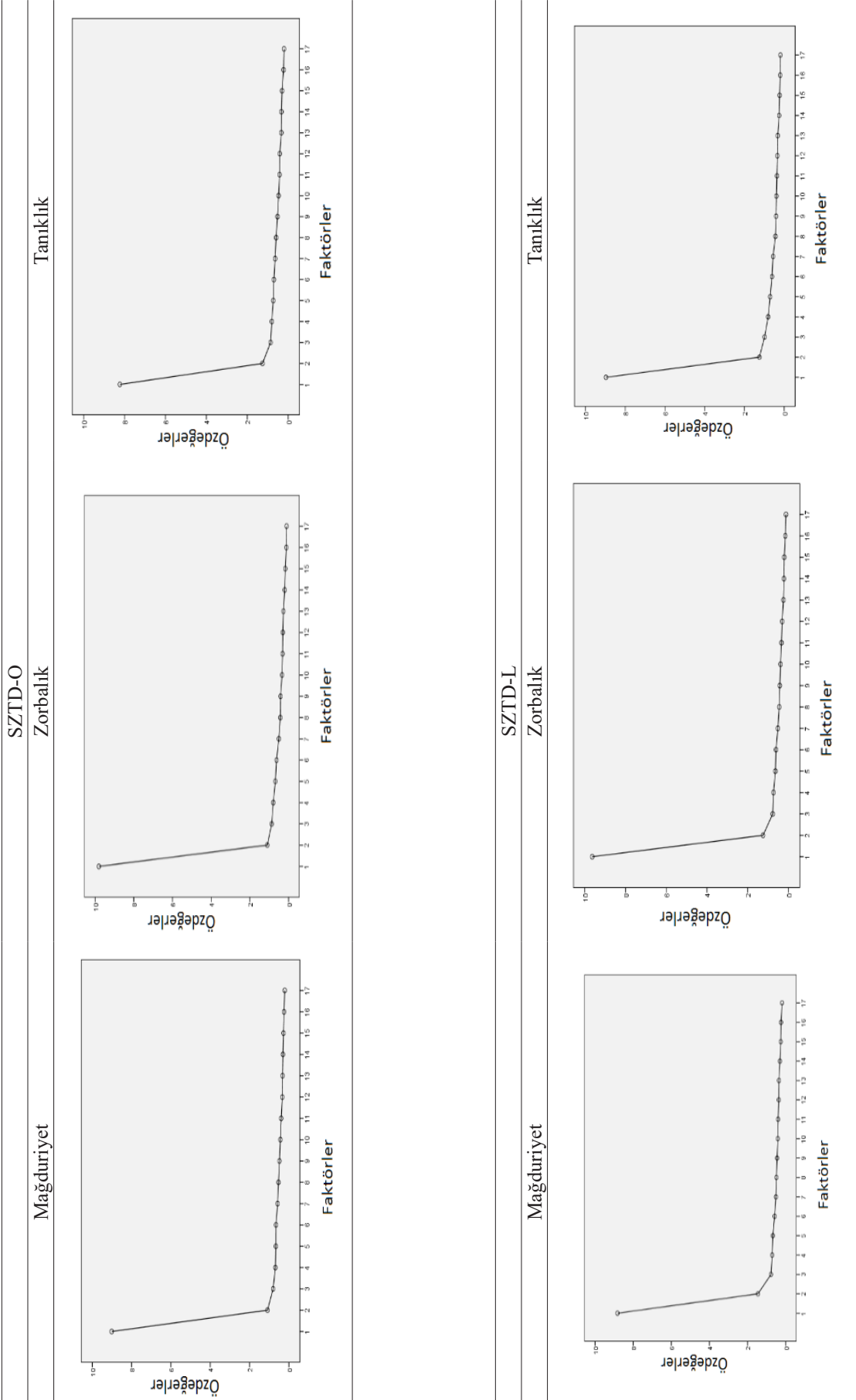
- Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G. and Runions, K. C. (2014). Bullying prevalence across contexts: a meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health, 55*, 602-611.
- Nixon, C. L. (2014). Current perspectives: the impact of cyberbullying on adolescent health. *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics, 5*, 143-158.
- Nocentini, A., Calmaestra, J., Schultze-Krumbholz, A., Scheithauer, H., Ortega, R., & Menesini, e. (2010). Cyberbullying: Labels, behaviours and definition in three european countries. *Australian Journal of Guidance and Counselling, 20*, 129-142
- Pabian, S. and Vandebosch, H. (2015). Short-term longitudinal relationships between adolescents' (cyber)bullying perpetration and bonding to school and teachers. *International Journal of Behavioral Development 1-11*, Doi: 10.1177/0165025415573639.
- Peker, A. (2015). Analyzing the risk factors predicting the cyberbullying status of secondary school students. *Education and Science 40 (181)*, 57-75.
- Raskauskas, J. and Stoltz, A. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology, 43*, 564-575.
- Selkie, E.M., Fales, J.L. and Moreno, M.A. (2015). Cyberbullying Prevalence Among US Middle and High School Aged Adolescents: A Systematic Review and Quality Assessment. *Journal of Adolescent Health (basımda)* 24.11.2015, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1054139X15003821>.
- Slonje, R., Smith, P. K. and Frisen, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in Human Behavior, 29(1)*, 26-32.
- Spears, B., Campbell, M. A., Tangen, D. J., Slee, P. and Cross, D. (2015) Australian pre-service teachers' Knowledge and understanding of cyberbullying: Implications for school climate. *Les Dossiers des sciences de l'éducation, 33*, 109-130.
- Sticca, F., & Perren, S. (2013). Is cyberbullying worse than traditional bullying? examining the differential roles of medium, publicity, and anonymity for the perceived severity of bullying. *Journal of Youth and Adolescence, 42*, 739-750.
- Tanrıkulu, T., Kınay, H., Arıca, O.T. (2013). Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(1)*, 38-47.
- Yılmaz, H. (2011). Cyber-bullying in Turkish middle schools: An exploratory study. *School Psychology International, 32(6)*, 645-654.
- Yoon, J., Bauman, S., Choi, T. and Hutchinson, A.S. (2011). How South Korean teachers handle an incident of school bullying. *School Psychology International 32(3)*, 312-329.

Ek1. SZTD-O'nun temel boyutlarına göre açıklanan toplam varyans (Total variance explained)

Faktör	Mağduriyet					
	Başlangıç özdeğerleri			Elde edilen kareler toplamı yükleri		
	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %
1	9.011	53.004	53.004	9.011	53.004	53.004
2	1.087	6.391	59.395	1.087	6.391	59.395
3	0.805	4.733	64.129			
4	0.686	4.037	68.165			
5	0.664	3.905	72.070			
6	0.657	3.867	75.937			
7	0.575	3.381	79.318			
8	0.528	3.108	82.425			
9	0.477	2.807	85.232			
10	0.432	2.543	87.775			
11	0.390	2.293	90.067			
12	0.333	1.961	92.028			
13	0.318	1.873	93.901			
14	0.302	1.775	95.677			
15	0.276	1.625	97.302			
16	0.246	1.449	98.751			
17	0.212	1.249	100.000			
Faktör	Zorbalık					
	Başlangıç özdeğerleri			Elde edilen kareler toplamı yükleri		
	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %
1	9.806	57.683	57.683	9.806	57.683	57.683
2	1.099	6.463	64.147	1.099	6.463	64.147

Faktör	Zorbalık					
	Başlangıç özdeğerleri			Elde edilen kareler toplamı yükleri		
	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %
3	0.871	5.121	69.268			
4	0.790	4.646	73.914			
5	0.681	4.007	77.922			
6	0.621	3.655	81.577			
7	0.502	2.955	84.532			
8	0.427	2.509	87.041			
9	0.416	2.445	89.486			
10	0.336	1.975	91.462			
11	0.307	1.809	93.270			
12	0.294	1.729	94.999			
13	0.266	1.562	96.562			
14	0.200	1.174	97.736			
15	0.167	0.985	98.721			
16	0.115	0.675	99.396			
17	0.103	0.604	100.000			
Faktör	Tanıklık					
	Başlangıç özdeğerleri			Elde edilen kareler toplamı yükleri		
	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %
1	8.230	48.411	48.411	8.230	48.411	48.411
2	1.258	7.398	55.808	1.258	7.398	55.808
3	0.859	5.051	60.859			
4	0.800	4.705	65.564			
5	0.728	4.284	69.849			
6	0.697	4.098	73.947			
7	0.636	3.740	77.687			
8	0.590	3.473	81.160			
9	0.522	3.072	84.233			
10	0.466	2.738	86.971			
11	0.419	2.465	89.436			
12	0.408	2.402	91.839			
13	0.331	1.950	93.789			
14	0.328	1.931	95.720			
15	0.299	1.759	97.479			
16	0.226	1.327	98.806			
17	0.203	1.194	100.000			

Ek 2. Çizgi grafikleri

Ek3. SZTD-L'nin temel boyutlarına göre açıklanan toplam varyans (Total variance explained)

Faktör	Mağduriyet					
	Başlangıç özdeğerleri			Elde edilen kareler toplamı yükleri		
	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %
1	8.824	51.908	51.908	8.824	51.908	53.004
2	1.456	8.564	60.472	1.456	8.564	59.395
3	0.772	4.541	65.013			
4	0.707	4.161	69.174			
5	0.675	3.973	73.147			
6	0.583	3.428	76.575			
7	0.515	3.030	79.604			
8	0.487	2.867	82.471			
9	0.453	2.662	85.134			
10	0.414	2.433	87.566			
11	0.399	2.347	89.914			
12	0.363	2.136	92.050			
13	0.355	2.088	94.138			
14	0.303	1.782	95.920			
15	0.258	1.517	97.437			
16	0.244	1.436	98.873			
17	0.192	1.127	100.000			

Faktör	Zorbalık					
	Başlangıç özdeğerleri			Elde edilen kareler toplamı yükleri		
	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %
1	9.631	56.654	56.654	9.631	56.654	56.654
2	1.245	7.325	63.979	1.245	7.325	63.979
3	0.772	4.542	68.522			
4	0.733	4.311	72.833			
5	0.638	3.752	76.584			
6	0.610	3.590	80.175			
7	0.518	3.046	83.221			
8	0.452	2.656	85.877			
9	0.423	2.489	88.366			
10	0.388	2.285	90.651			
11	0.341	2.007	92.658			
12	0.307	1.807	94.465			
13	0.245	1.444	95.909			
14	0.220	1.292	97.200			
15	0.205	1.206	98.406			
16	0.152	0.892	99.298			
17	0.119	0.702	100.000			

Faktör	Tanıklık					
	Başlangıç özdeğerleri			Elde edilen kareler toplamı yükleri		
	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %
1	8.972	52.778	52.778	8.972	52.778	52.778
2	1.246	7.330	60.108	1.246	7.330	60.108
3	0.985	5.791	65.899			

Faktör	Tanıklık					
	Başlangıç özdeğerleri			Elde edilen kareler toplamı yükleri		
	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %	Toplam	Varyansın %	Yığılmalı %
4	0.805	4.737	70.636			
5	0.704	4.141	74.777			
6	0.611	3.594	78.371			
7	0.558	3.285	81.656			
8	0.437	2.571	84.227			
9	0.404	2.375	86.603			
10	0.389	2.285	88.888			
11	0.362	2.127	91.015			
12	0.339	1.995	93.011			
13	0.322	1.892	94.903			
14	0.253	1.487	96.390			
15	0.229	1.347	97.736			
16	0.199	1.170	98.907			
17	0.186	1.093	100.000			

Ek 4. Siber Zorbalık Tehlike Düzeyi Ölçeği Ortaokul ve Lise Formu

A) Bu kısım siber zorbalığa maruz kalma ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Birinci sütunda maruz kalınan siber zorbalık davranışları yer almaktadır. Bunlara ilişkin olarak; Birinci bölümde, bu davranışlara maruz kalınma sıklığı; İkinci bölümde sorunun büyüklüğü; Üçüncü bölümde bıraktığı olumsuz etkinin büyüklüğü; Dördüncü bölümde bu davranışların kaç kişi tarafından sergilendiğine ilişkin seçenekler yer almaktadır. Lütfen her madde için, size en uygun gelen seçeneği işaretleyerek, üç bölümü de yanıtlayınız.

MARUZ KALMA Sanal ortamda veya cep telefonu kullanılarak maruz kalınan utandırıcı veya kırıcı siber zorbalık davranışları	Sorunun yaşanma sıklığı					Algılanan ciddiyet düzeyi					Hissedilen olumsuz etki düzeyi				
	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her zaman	Çok ciddi bir olaydı	Oldukça ciddi bir olaydı	Kararsızım	Önemsiz bir olaydı	Çok önemsiz bir olaydı	Çok etkilendim	Oldukça etkilendim	Kararsızım	Biraz etkilendim	Hiç etkilенmedim
1.Kaba lakap takma															
2.Taciz															
3.Alay etme															
4.Söylenti/dedikodu yayma															
5.Kandırma															
6.Korkutma															
7.Hakaret etme															
8.Birine ait kişisel bir fotoğrafı veya videoyu izinsiz olarak başkalarıyla paylaşma															
9.Sanal yalancılık (Başkasıymış gibi davranma)															
10.Cinsel içerikli istenmeyen sözler veya fotoğraflar yollama															
11.Cinsel içerikli teklifte bulunma															
12.Numarayı gizleyerek aramalar yapma															
13.Biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı bir web sayfası (Web sitesi, Facebookta bir sayfa, vb.) oluşturma.															
14.Virüslü e-posta yollama															
15.Birini sohbet odasından veya sanal bir oyundan atma															
16.Birine karşı düşmanca davranışlar sergileme															
17.Başkasının bilgisayar veya cep telefonuna girerek, şifresini izinsiz olarak değiştirme															

B) Bu kısım başkalarına siber zorbalık davranışı sergileme ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Birinci sütunda sergilenen siber zorbalık davranışları yer almaktadır. Bunlara ilişkin olarak; Birinci bölümde, bu davranışları sergileme sıklığı; İkinci bölümde sorunun büyüklüğü; Üçüncü bölümde bıraktığı olumsuz etkinin büyüklüğü; Dördüncü bölümde bu davranışların kaç kişiye karşı yapıldığına ilişkin seçenekler yer almaktadır. Lütfen her madde için, size en uygun gelen seçeneği işaretleyerek, üç bölümü de yanıtlayınız.

SERGİLEME Sanal ortamda veya cep telefonu kullanılarak sergilenen utandırıcı veya kırıcı siber zorbalık davranışları	Sorunun yaşanma sıklığı					Algılanan ciddiyet düzeyi				Hissedilen olumsuz etki düzeyi					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her zaman	Çok ciddi bir olaydı	Oldukça ciddi bir olaydı	Kararsızım	Önemsiz bir olaydı	Çok önemsiz bir olaydı	Çok etkilendim	Oldukça etkilendim	Kararsızım	Biraz etkilendim	Hiç etkilенmedim
1.Kaba lakap takma															
2.Taciz															
3.Alay etme															
4.Söylenti/dedikodu yayma															
5.Kandırma															
6.Korkutma															
7.Hakaret etme															
8.Birine ait kişisel bir fotoğrafı veya videoyu izinsiz olarak başkalarıyla paylaşma															
9.Sanal yalancılık (Başkasıymış gibi davranma)															
10.Cinsel içerikli istenmeyen sözler veya fotoğraflar yollama															
11.Cinsel içerikli teklifte bulunma															
12.Numarayı gizleyerek aramalar yapma															
13.Biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı bir web sayfası (Web sitesi, Facebookta bir sayfa, vb.) oluşturma															
14.Virüslü e-posta yollama															
15.Birini sohbet odasından veya sanal bir oyundan atma															
16.Birine karşı düşmanca davranışlar sergileme															
17.Başkasının bilgisayar veya cep telefonuna girerek, şifresini izinsiz olarak değiştirme															

C) Bu kısım arkadaşlarınızın, tanıdıklarınızın veya diğer bireylerin yaşadıkları ve sizin tanık olduğunuz siber zorbalık olaylarına yönelik sorulardan oluşmaktadır. Birinci sütunda tanık olunan siber zorbalık davranışları yer almaktadır. Bunlara ilişkin olarak; Birinci bölümde, bu davranışlara tanık olma sıklığı; İkinci bölümde tanık olunan olaydaki mağdurun yaşadığı sorunun büyüklüğü; Üçüncü bölümde tanık olarak bu olaydan etkilenme durumunuz; Dördüncü bölümde bu davranışların kaç kişiye karşı yapıldığına ilişkin seçenekler yer almaktadır. Lütfen her madde için, size en uygun gelen seçeneği işaretleyerek, üç bölümü de yanıtlayınız.

TANIK OLMA Sanal ortamda veya cep telefonu kullanılarak yapıldığına tanık olunan utandırıcı veya kırıcı siber zorbalık davranışları	Sorunun yaşanma sıklığı					Algılanan ciddiyet düzeyi				Hissedilen olumsuz etki düzeyi					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her zaman	Çok ciddi bir olaydı	Oldukça ciddi bir olaydı	Kararsızım	Önemsiz bir olaydı	Çok önemsiz bir olaydı	Çok etkilendim	Oldukça etkilendim	Kararsızım	Biraz etkilendim	Hiç etkilенmedim
1.Kaba lakap takma															
2.Taciz															
3.Alay etme															
4.Söylenti/dedikodu yayma															
5.Kandırma															
6.Korkutma															
7.Hakaret etme															
8.Birine ait kişisel bir fotoğrafı veya videoyu izinsiz olarak başkalarıyla paylaşma															
9.Sanal yalancılık (Başkasıymış gibi davranma)															
10.Cinsel içerikli istenmeyen sözler veya fotoğraflar yollama															

C) Bu kısım arkadaşlarınızın, tanıdıklarınızın veya diğer bireylerin yaşadıkları ve sizin tanık olduğunuz siber zorbalık olaylarına yönelik sorulardan oluşmaktadır. Birinci sütunda tanık olunan siber zorbalık davranışları yer almaktadır. Bunlara ilişkin olarak; Birinci bölümde, bu davranışlara tanık olma sıklığı; İkinci bölümde tanık olunan olaydaki mağdurun yaşadığı sorunun büyüklüğü; Üçüncü bölümde tanık olarak bu olaydan etkilenme durumunuz; Dördüncü bölümde bu davranışların kaç kişiye karşı yapıldığına ilişkin seçenekler yer almaktadır. Lütfen her madde için, size en uygun gelen seçeneği işaretleyerek, üç bölümü de yanıtlayınız.

	Sorunun yaşanma sıklığı					Algılanan ciddiyet düzeyi				Hissedilen olumsuz etki düzeyi					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her zaman	Çok ciddi bir olaydı	Oldukça ciddi bir olaydı	Kararsızım	Önemsiz bir olaydı	Çok önemsiz bir olaydı	Çok etkilendim	Oldukça etkilendim	Kararsızım	Biraz etkilendim	Hiç etkililenmedim
TANIK OLMA Sanal ortamda veya cep telefonu kullanılarak yapıldığına tanık olunan utandırıcı veya kırıcı siber zorbalık davranışları															
11.Cinsel içerikli teklifte bulunma															
12.Numarayı gizleyerek aramalar yapma															
13.Biriyle ilgili utandırıcı veya kırıcı bir web sayfası (Web sitesi, Facebookta bir sayfa, vb.) oluşturma.															
14.Virüslü e-posta yollama															
15.Birini sohbet odasından veya sanal bir oyundan atma															
16.Birine karşı düşmanca davranışlar sergileme															
17.Başkasının bilgisayar veya cep telefonuna girerek, şifresini izinsiz olarak değiştirme															